

*Михайло Лях,
м. Суми*

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У БОРОТЬБІ «ЛАВА НА ЛАВУ» З УЧНЯМИ КОЗАЦЬКИХ КЛАСІВ І ХОРТИНГІСТІВ

У статті висвітлюється проблема впровадження у навчально-виховний процес початкової школи групової козацької боротьби «Лави на лаву», інноваційні підходи до її осучаснення й використання як однієї з форм військово-патріотичного виховання молодших школярів. Розкривається сутність використання у боротьбі хорових бойових вигуків і закликів, зосереджується увага на їх значущості, сучасному тлумаченні. Висвітлено вплив хорових вигуків і декламацій на емоційний стан бійців, згуртованість і злагодженість їх дій, розвиток вольових якостей. Уперше на науковому підґрунті розкривається осучаснений зміст бойових козацьких гасел. Подано детальний опис правил і методик підготовки, організації та проведення ритуалу ведення бою «Лави на лаву». Розкривається суть і значення сходження лав, заповнення проміжків часу між боями показовими виступами зі спортивних і бойових мистецтв та номерами художньої самодіяльності. Зосереджується увага на облаштуванні місця проведення бою. Разом з цим розкрито один із шляхів вирішення проблеми впровадження боротьби «Лави на лаву» в навчально-виховний процес початкової школи. Описано досвід проведення козацької групової боротьби з учнями козацьких класів комунальної установи Сумська спеціалізована школа I-III ступенів №25, м. Суми Сумської області.

Ключові слова: *козацький клас, боротьба «Лави на лаву», ритуал бою, хоріві вигуки, братання, сучасне тлумачення, розвиток фізичних і вольових якостей, виховання козачат.*

Постанова проблеми. Довготривалий час роботи в загальноосвітніх і позашкільних закладах Сумщини переконує нас в необхідності переосмислення й оновлення змісту та форм національного виховання учнівської молоді на основі багатолітнього досвіду козацької педагогіки. При цьому особливої уваги з боку вихователів потребують діти молодшого шкільного віку. Вони, як правило, уже з першого класу хочуть і намагаються бути поміченими, захоплено наслідують досконало розвиненого наставника. За належних педагогічних умов виявляють зацікавлення життям славних козаків Запорозької Січі, охоче вигукують різноманітні бойові гасла.

У той же час діти не можуть пояснити сутність бойових вигуків, намагаються діяти уособлено, вирізнятися серед інших, мірятися силою, битися. Природно виникає проблема гуртування учнівського козацького колективу. На нашу думку, серед найбільш дієвих і пріоритетних форм вирішення поставленої проблеми у козацькому класі є навчання груповому бою «Лави на лаву», де правила та норми засвоюються в реальних злагоджених колективних діях, підсилених козацькими бойовими хоровими вигуками, що у свою чергу позитивно впливає й на якість національного виховання молодших школярів.

Однак учням у школі часто забороняється займатися таким видом групової боротьби, як травмонебезпечним видом бойових мистецтв. Отже, виникає нагальна потреба в адаптуванні козацької боротьби «Лава на лаву» до її використання у початковій школі.

Водночас така форма вирішення проблеми гуртування козачат є новою, не має належного теоретичного і методичного обґрунтування, ефективної практичної реалізації в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Тому є досить актуальним не тільки дослідження сутності використання хороших вигуків у боротьбі «Лава на лаву», а її осучаснення, насичення привабливим інноваційним змістом, належне апробування й підготовка науково-мотиваційного підґрунтя для використання козацької бойової спадщини у національному вихованні учнів козацьких класів початкової школи та хортингістів.

Інноваційного підходу вимагають й розробка спрощеного детально-розробленого ритуалу групового козацького бою «Лава на лаву», а також методичних порад щодо його вдосконалення та впровадження у навчально-виховний процес учнів козацьких класів і хортингістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Козацькі бойові мистецтва описані у багатьох монографіях, навчальних посібниках і художніх творах. Однак у їх змісті дуже мало інформації про козацьку групову боротьбу «Лава на лаву».

Заслуговує на увагу монографія кандидата економічних наук Тараса Каляндрука «Таємниці бойових мистецтв», що видана у 2007 році. В ній зібрані відомості про бойові мистецтва українців, військові традиції, козацькі звичаї, а також зосереджена увага на вихованні дітей на Січі засобами козацької педагогіки.

Ця книга є спробою дослідити джерела і розвиток військових мистецтв в Україні, у тому числі й бойового крику та боротьби «Лава на лаву».

Відомими шанувальником і дослідником цього групового козацького бою є Олександр Притула. Результати його наукових досліджень відображені в матеріалах Міжнародної науково-практичної конференції «Національні бойові культури в контексті світової цивілізації. Феномен» м. Запоріжжя, 13 серпня 2017 року.

На сьогодні в багатьох регіонах України боротьба «Лава на лаву» є традиційною забавою козаків і козачат поза школою.

Мета статті – зосередити увагу науковців і педагогів-практиків на проблемі використання козацької бойової спадщини у гуртуванні та національному вихованні учнівської молоді; показати один із шляхів її вирішення на прикладі впровадження осучасненого інноваційного ритуалу групового козацького бою «Лава на лаву» у навчально-виховний процес учнів козацьких класів початкової школи та хортингістів; розкрити сутність використання хороших вигуків у боях «Лава на лаву».

Виклад основного матеріалу. Козацька груповая боротьба «Лава на лаву» користується великою популярністю серед українського народу й часто використовується у святкових дійствах. Як правило, перед такою чоловічою

боротьбою вони проводять специфічну розминку: шикуються в коло, співають спеціально підібрані пісні, які налаштовують їх на заданий ритм і темп ведення бою, пробуджують войовничий дух. Цьому сприяють різноманітні танцювальні вправи з напівприсідами, присіданнями, обертовими рухами тощо. Серед такої розминки є й надскладні, що вражають та пригнічують супротивників. Тільки після гарного розігріву козаки стають до бою.

Правила досить прості: у бойовій забаві приймає участь дві команди по 20-25 козаків. Боротьба відбувається на полі, яке розмічається трьома лініями: одна посередині, на якій дві команди будуть сходитися в груповому поштовху, а дві інші – лінії шикування лав – розмічаються на відстані 5-7 метрів від середньої лінії. Лави шикуються на них у дві чи три шеренги і стають одна навпроти одної. Бійці щільно притискаються один до одного плече до плеча.

Зазвичай перед боєм практикується випробування на силу духу: насміхання козаків однієї лави над іншою. Козак, у котрого здають нерви чи закипає обурення, може стати слабкою ланкою згуртованої лави, адже в такому бою не можна ні розслабитися, ні вириватися вперед. Після того як козаки набувають готовності до ведення бою, лунає команда «Бій!» і тоді обидві лави рухаються одна на одну і намагається ударами кулаків в груди або живіт, поштовхами витіснити лаву суперників за їхню лінію шикування. Виграє та лави, яка витиснула іншу на її бік, або якщо інша лави розпорошилася по майданчику. Удари в лаві дозволені лише в тулуб – вище пояса і нижче шиї, боротьба в лаві заборонена.

Лави сходяться тричі. Між сходами відбуваються два індивідуальні поєдинки: боротьба «Навхрест» чи «На поясах», а також індивідуальні кулачні бої, за дотриманням правил яких уважно слідкують досвідчені козаки. Загалом боротьбу лав судять обрані козаки, або отамани громад. Перемагає та лави, яка більше разів витиснула лаву суперників за їх кордон – лінію шикування. Наприкінці змагань проходить братання.

Слід зазначити, що за порушення правил учасник вилучається зі змагань, а за порушення більше трьох разів може бути вилучена й сама команда.

Ні в кого не виникає сумнівів, що бій «Лави на лаву» може стати одним з основних засобів формування у молоді кращих бійцівських якостей та підготовки її до захисту Вітчизни.

Однак в описаному вигляді такий бій, не схвалюється і не може бути схвалений освітянами, оскільки є травмонебезпечним, а отже не може використовуватися у навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів України. До того ж без козацьких криків й хорових бойових гасел така боротьба не викликає особливої зацікавленості в учителів і вихователів загальноосвітніх навчальних закладів.

Отже зовсім не випадково у наш час передові педагоги України великого значення надають дослідженню змісту бойових гасел, закликів, вигуків при проведенні козацьких боїв. Вони витрачають немало часу як на

їх пошук, дослідження, так і для тлумачення окремих слів, речень, їх переосмислення, перекладу на сучасну мову тощо. Збережені народні традиції переконливо доводять, що ще й досі козацькі хоріві вигуки застосовуються при проведенні

народних гулянь і багатьох масових заходів, на яких демонструються бойові мистецтва воїнів Запорозької Січі. Такі вигуки значно збагачують показові й спортивні дійства сучасних козацьких громад. Вони підтримують, пробуджують та гартують бойовий дух дорослих і юних козаків, закладають необхідні підвалини формування національної свідомості у маленьких козачат і хортингістів. Хоріві вигуки заповнюють прогалини й паузи козацьких урочистостей, залишають приємні відчуття в учасників боїв і вболівальників.

Без бойових хорівих вигуків навіть боротьба «Лави на лаву» є менш приваблива; здається жорстокою й непотрібною для гартування підростаючого покоління. І навпаки – насичена різноманітними хорівими вигуками ця боротьба набуває емоційно-зabarвленого бойового дійства й за своїм змістовним наповненням перетворюється на масове театралізоване мистецьке видовище, що вражає й полонить глядачів.

Незаперечно, вигуки підсилюють емоційні очікування вболівальників, пробуджують позитивний святковий настрій бійців, позбавляють їх від зайвих переживань, відчуття страху, налаштовують на перемогу.

Тривала практика роботи з учнями козацьких класів переконує, що хоріві вигуки є гарним, а часто й незамінним змістовним наповненням церемоніалу урочистого бойового дійства.

Слід також зазначити, що на святкових масових заходах молодші школярі з великим задоволенням декламують та викрикують різноманітні вигуки, заклики та гасла, насичені народним бойовим змістом.

Кричати для козачат і маленьких хортингістів – завжди в радість. Їх нефорсований, керований крик – гарний засіб релаксації, остаточного звільнення душі від накипу повсякдення. Під час бадьорого хорівого крику діти забувають про всі свої негаразди: депресію, сум, непорозуміння один з одним тощо. Бойові вигуки, насамперед, сприяють налаштуванню маленьких козачат на перемогу. Для багатьох із них є самонавіюванням і потужним імпульсом на подолання внутрішнього супротиву – невпевненості й страху. Таким чином, бойові гасла стають важливими чинниками формування в юних захисників Вітчизни таких основних якостей молодого воїна, як хоробрість, наполегливість та воля.

Опираючись на вищезазначене, ми приділяємо багато уваги складанню, розучуванню й виразному декламуванню нових сучасних бойових вигуків, а також шанобливо ставимося до давно забутих народних і козацьких гасел, вигуків, закликів, намагаємося тлумачити та перекладати їх на сучасну мову, занурюватися у їх зміст, пояснювати маленьким козачатам і хортингістам значення кожного виголошеного слова.

Такий інноваційний підхід до формування бійцівських якостей молодших школярів сприяє, насамперед, поліпшенню їх військово-

патріотичного виховання в цілому; пробуджує інтерес до вивчення історії рідного краю, виховує шанобливе ставлення до традицій і звичаїв козацького товариства.

Вважаємо за доцільне представити на розгляд осучаснений варіант ритуалу проведення групового бою «Лави на лаву», розроблений працівниками Приватного благодійного оздоровчо-освітнього центру «Мурашка», козаками Сумської паланки Міжнародної громадської організації «Козацтво Запорозьке», наставниками учнів козацьких класів Комунальної установи Сумська спеціалізована школа I-III ступенів № 25.

Запропонований нами, Сумський ритуал ведення групового бою «Лави на лаву» базується на методичних матеріалах Всеукраїнської громадської організації «Всеукраїнська федерація «Спас» і спрямований насамперед на виховання у маленьких козачат і хортингістів поваги до супротивника, дотримання належної дисципліни, зосередження уваги малюків на правильному виконанні команд, чітке й бадьоре виголошення хороших вигуків, закликів і гасел.

Ритуал злагоджених командних дій малюків нагадує скоріше показовий виступ майстрів краси бойових мистецтв – театралізовану виставу, а не битву за перемогу над суперником, хоча сходження лав вимагає від кожного козака великих фізичних зусиль, прояву сили волі й хоробрості. У глядачів такий бій асоціюється з виступом маленьких акторів, привабливою грою, що у свою чергу згладжує гостроту суперечливих поглядів освітян, переконує їх у можливості використання запропонованого ритуалу боротьби в початково-виховному процесі учнів козацьких класів і хортингістів.

З метою надання бойовому дійству ознак краси, ми відповідально ставимося й до художнього оформлення місця його проведення, підбору козацьких маршів і пісень, серед яких і «Лави на лаву». Створюємо захоплюючий сценарій розминки дитячих лав з виконанням складних вправ і демонстрацією бойових рухів, що полонять вболівальників. Територія змагань прикрашається банерами й козацькими прапорами. Тут демонструється справжня вогнепальна й холодна зброя. Проводяться показові виступи майстрів козацького бою.

Слід зазначити, що напередодні групового бою козачата й хортингісти багато тренуються. Намагаються швидко, правильно й чітко виконувати команди, чим викликають захоплення дорослих і однолітків.

Боротьба розпочинається з шикування лав у шеренги одна навпроти іншої на відстані десяти метрів. Між ними збоку на середній лінії стоїть отаман обличчям до козачат і глядачів. Він з'ясовує готовність до бою та подає команди у такій послідовності: «Перша й друга лави! Шикуйсь! Рівняйсь! Струнко! Вільно! Приготуватися до бою!» (Виконуючи команду козачата беруть один другого під руки і зчіплюють зведені до купи пальці у замок долоня до долоні).

Звертаючись до першої лави, отаман з'ясовує її готовність до бою: «Козачата першої лави! До бою готові?»

Козачата гучно й бадьоро відповідають: «Готові!»

Аналогічно отаман звертається й до другої лави.

Наступна команда отамана: «Проявити готовність до бою!»

Під час такої команди козачата першої й другої лави після слів «до бою» вдихають повітря, піднімають ліву ногу й вигукують, притопуючи: «Гей-гоп! Гей-гоп! Гей-гоп!..» (При цьому обов'язково дотримуються виконання незаперечних правил: притопуючи лівою ногою, вигукують слово «Гей!», правою – «Гоп!»).

Наступна команда отамана: «Наше бойове гасло ..!».

За ці команди всі козачата першої й другої лави вигукують, притопуючи ногами: «Гей, гай-гай, гур-ра-га! Штовхай, тисни ворога!» (Розпочинається перший вигук «Гей!» з притопування лівою ногою, «гай» – правою, «гай» – лівою, правою ногою притопуємо мовчки. Далі слово «гур» вимовляється під притопування лівою ногою, склад «ра» – правою, склад «га» – лівою, правою ногою притопуємо мовчки. Наступне речення виголошуємо з послідовним притопуванням ногами кожного складу слова).

Наступна команда отамана: «Наш бойовий вигук..!»

Всі козачата першої й другої лави вигукують: «Гей!».

За командою: «До бою руш!», козачата з гучними вигуками: «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!»... йдуть щільними шеренгами назустріч одна одній упевненою ходою до середньої лінії, починаючи з лівої ноги, з ледь-помітним напівприсідом під кожне слово «Гей!» і приставним кроком правою під слово «Гоп!» Тільки-но лави з'єднуються, отаман подає команду: «Гоп!» (тобто штовхати й тиснути умовного «ворога»).

За такої команди всі козачата першої й другої лави, не розриваючи рук, починають дружно штовхати (витискати) супротивників грудьми на кожне гучно вимовлене слово: «Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп! Гоп!..», аж доки не витіснять лаву суперників за їхню лінію шикування. Поразка лави признається й тоді, коли хтось з козачат роз'єднав руки, або не втримався на ногах – упав. Лави сходяться до бою два рази, а за необхідності – три.

Між сходами відбуваються змагання на силу, спритність, витривалість, виступи кращих колективів художньої самодіяльності, солістів. При гарній підготовці маленьких козачат, допускається боротьба на колінах. За дотриманням правил змагань уважно слідкують досвідчені козаки.

Після кожного сходження лави шикуються й продовжують боротьбу за вище описаним порядком.

На завершення бою проходить заключне шикування, на якому керівник змагань (або головний суддя) підбиває підсумки: «Лави першого рою отримала перемогу над лавою третього рою з рахунком 2:1». Після такої команди отаман лави-переможниці робить крок вперед, повертається ліворуч й тричі вигукує: «Будьмо..!», по завершенню першого й другого вигуків всі гучно й бадьоро відповідають «Гей!», а після третього – «Гей!», «Гей!», «Гей!».

Після емоційних радісних і схвальних вигуків «Гей!», отаман висловлює вдячність усім учасникам лав за злагодженість дій та волю до

перемоги й подає останню команду: «Лави, братаймося!» (Після цієї команди козачата двох лав біжать назустріч один одному, обіймаються, тиснуть руки, говорять добрі слова й обмінюються враженнями).

Назріває питання розкриття значущості запропонованого нами ритуалу козацького бою «Лава на лаву» – детально розписаного сценарію, приємливого для початкової школи, його ведення з наступним поясненням будь-якої дитячої дії, доцільності й сутності кожного з використаних бойових хорових вигуків.

Так, наприклад, не заради красивого дійства ми просимо козачат перед боєм узяти один другого під руки, зчепити пальці у замок, притиснутися плечем до плеча. У лаві діти миттєво опановують собою: вгамовують своє хвилювання, страх, відчувають впевненість в собі, надійну підтримку друзів з обох боків й водночас їх страховку (яка запобігає падінню).

Як тільки козачата складають пальці рук в замок, вони швидко зосереджують увагу на тактичних діях, виражають готовність до бою й налаштовують себе на перемогу.

Досвід роботи з шестирічними козачатами показав, що вони потребують підготовчих вправ щодо виконання команд, вигуків і, на перших порах, кожного з елементів групової козацької боротьби «Лава на лаву». Зважаючи на недосконалу координацію рухів, не достатню сформованість просторової уяви, дітям цього віку необхідно ретельно пояснювати виконання будь-якої з дій: команди, елементу боротьби, вигуків, супроводжувати їх повільною й чіткою демонстрацією. Оскільки в шестирічних школярів переважає мимовільне запам'ятовування, то кожна вправа, команда має повторюватися багато разів.

Слід зазначити, що багато уваги ми приділяємо навчання гучному хоровому вигуку й бойового крику. Адже більшість вчених переконані в тому, що в людському організмі таяться приховані надзвичайно потужні резерви фізичних і духовних сил. Каталізаторами пробудження цих сил можуть бути приниження, страх смерті, музика, любов до батьківщини, своєї дитини, друзів, воля до перемоги, бойовий крик тощо.

У часи минулого за допомогою бойового крику козакам вдалося спонукати до втечі навіть цілі ворожі армії, що не звикли до такого галасу. У тяжких умовах війни бойовий крик деморалізовував ворогів і лякав їхніх коней.

Не випадково при виборі кошового отамана, січовики бажали йому «лебединого віку та журавлиного крику», тобто сильного командирського голосу, бо, як відомо, крик журавля на весні дуже сильний і його далеко чути. Зі стародавньої легенди про запорожців довідуємося, що під час змагань серед хлопчаків на посаду отамана, переможець мав крикнути так гучно, щоб усі жаби в озері замовкли [2,14 –19].

Гучні декламації, які козачата із задоволенням учать перед боєм, допомагають осмисленню значущості боротьби «лава на лаву» у їх подальшому житті: «Я дідив своїх достоїн: І один у полі воїн – В лаві ж, де за брата брат, Я – сильніший у сто крат!». Вони також сприяють засвоєнню

правил групової бойової дії, як, наприклад: «Сила духу в нас нетлінна – Не впаду я на коліна, Бо козак немає права Впасти, випасти із лави!».

Багато хороших декламацій сприяють формуванню бойового духу: «Нас єдиний дух, порив В моноліт перетворив: Дієм сміло, хвацько – Лава ми, козацька!».

Дорослі повинні усвідомлювати, що діти хочуть бачити кінцевий результат тренувальної діяльності. Тож, на кожному занятті потрібно давати їм можливість відчувати силу групової дії при сходженні лав під пильним наглядом наставника та з вчасною корекцією неправильно виконуваних дій.

Слід також зазначити, що діти в цьому віці нізащо не хочуть поступатися супротивникові, докладають максимум зусиль для виявлення особистої переваги. Не стримують пориву до перемоги й прояву емоцій.

Нестримне бажання шестирічних дітей позмагатися в силі може бути використане мудрим наставником як мотивацію до розучування й дотримання незаперечного порядку та правил ведення бою «Лава на лаву».

Ні в якому випадку не можна допускати будь-якої невпорядкованої «штовханини», а навпаки зосереджувати увагу дітей на злагоджених діях з витиснення умовного ворога за його кордон – лінію шиккування. Злагоджене виштовхування супротивників грудьми за командою «гоп» без будь-якого розгону, як це роблять дорослі, виховує у шестирічних козачат повагу один до одного, згуртованість, сміливість, наполегливість, витривалість й відчуття ліктя. З цією метою не допускається також роз'єднання рук і падіння, які караються поразкою команди.

Шестирічні козачата залюбки оволодівають мистецтвом ведення бою тоді, коли навчання здійснюється в ігровій діяльності. Не слід забувати, що діти здатні виконувати лише ті команди і вправи, які добре вивчили. З готовністю відтворюють дії у чітко заданій послідовності.

Батьки схвально відносяться до участі своїх дітей у гарно організованих групових козацьких боях.

Учителі ж йдуть на такий експеримент дуже обережно, боязко й, на превеликий жаль, з досить відчутною неохотою. Багато з них негативно ставляться до проведення бою з великою кількістю дітей, остерігаються травматизму, а отже й унеможлиблюють його організацію у багатьох загальноосвітніх закладах Сумщини.

Впродовж 2014 – 2015 років на базі Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка було проведено три семінари-практикуми з актуальних проблем розвитку козацьких бойових мистецтв для учителів шкіл, козаків і студентів-практикантів. На цих семінарах-практикумах були розкриті сутнісні основи ведення бою «Лава на лаву», розглянуті його розвивальні й виховні можливості. У практичних заняттях взяли участь всі без винятку. Козаки та студенти-практиканти виявили бажання провести такі змагання у ЗОШ №5, №8, №17, №22, №23, №24, №25, №29 м. Суми. Багато хто з учасників семінарів-практикумів проникнулися виховними та розвивальними можливостями масового козацького бою, що свідчить про можливість упровадження його в

навчально-виховний процес не тільки початкової, а й середньої та старшої школи.

Однак на сьогодні боротьба «Лава на лаву» залишається пріоритетною лише у школах, де створені й активно діють дитячі козацькі громади зі справжніми козацькими класами.

Заняття маленьких козаків таким видом боротьби із серпня 2013 по лютий 2018 років дають досить швидкі й вагомні позитивні зрушення у вихованні майбутніх захисників Вітчизни: вони на практиці починають усвідомлювати значення згуртованої, злагодженої діяльності у перемозі над умовним ворогом, разом аналізувати групові й індивідуальні дії під час ведення бою, обговорювати наступні. Таким чином, групова боротьба сприяє прискореному процесу ранньої соціалізації, що має велике значення в системі національного виховання молодших школярів.

Тож, незаперечно виникає нагальна необхідність популяризації боротьби «Лава на лаву», її теоретичного обґрунтування та змістовного наповнення козацькими хоровими вигуками, закличками, криками з одночасним сучасним тлумаченням кожного з них.

Проникнення дітей в сутнісне значення козацьких вигуків, бойових закликів і криків значно підсилюють пробудження незадіяних прихованих резервів фізичних і духовних сил, їх загальну енергетику та вплив на формування національної свідомості молоді.

Тож, козачатам (і, навіть, дорослим) необхідно пояснювати, що вигук «Гей!» може виражати волевиявлення, ствердження сили волі й незламного козацького духу, готовності до захисту Вітчизни, боротьби з умовним ворогом (супротивником), захоплення відважним вчинком чи дією побратима. Цей вигук використовується при урочистому ствердженні козацького здоров'я, зверненні («Гей, брати!»), оклику («Гей, Іване»), відданні наказу («Гей, всі на коней!»), заклику до бою («Гей, козаки, – в атаку!») [3, 19].

Використовується вигук «Гей!» і в повсякденному домашньому житті при схваленні добре виконаної роботи («Сьогодні ти, мамочка, зварила такий смачний борщ, що аж гей!» – дух перехоплює).

Отже, непідробний і щирий вигук «Гей!» може бути незаперечним спонукальним імпульсом до поліпшення якості трудової й ратної звитяги, самовдосконалення, самоствердження, що в свою чергу підсилює гідність і значущість особистої діяльності.

У боротьбі «Лава на лаву» урочистий, бадьорий вигук «Гей!» завжди виражає рішучість, сміливість, впевненість і непохитність бійця, твердість його характеру й віру в перемогу над супротивниками.

Слід також зосередити увагу й на тому, що мало хто із сучасних дорослих козаків розуміє й може пояснити значення слова «гоп» – найбільш вживаного у боях «Лава на лаву». Це також відноситься й до викладачів і вчителів, які займаються військово-патріотичним вихованням студентської й учнівської молоді на кращих зразках козацької педагогіки.

Не випадково ми приділяємо багато уваги трактуванню кожного з козацьких вигуків, адже в бою осмислене слово має значно більшу силу.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови «гоп» трактується як вигук, звуконаслідування, яким супроводжується стрибок, притупування в танці тощо. [1, 191]. Інші словники підводять нас до більш ширшого трактування значення слова «гоп». Так, у новому тлумачному словнику української мови ми знаходимо цікаві для нас доповнення й приклади, що дозволяють нам проникнути в сутнісне розуміння часто вживаного серед народу вигуку «гоп». *Сліпий по базару Оддирає постолами, Додає словами «Ой гоп гопака! Полюбила козака»* (Шевч.). 2. *Розм. Уживається як присудок за знач. Гопати. А той (баран) тільки вгору гоп! Як тріснув рогами, – Так старого [Вовка] й покотив Догори ногами!* (Рудан.). [4, 637)]. Сучасною мовою це може означати, що сліпий бадьоро йде по базару. Співає і в такт пісні захоплено танцює, підсилюючи кожен притоп вигуком «Гоп!». Ми також бачимо, що у розмовній мові слово «Гоп!» вживається і в значенні «гопати» (як присудок, що називає дію). Звідси витікає, що слова «гоп» і «гопати» можуть бути близькими за значенням, означати одне й те ж.

У той же час дієслово «гопати» означає стрибати і тупати, скачучи або танцюючи [4, 637].

Виходячи з вищезазначеного, ми можемо трактувати «Гоп!» як заохочувальний і схвальний вигук, що виривається із вуст людей, вражених силою й технікою виконання бойового прийому, танцювального трюку, стрибку у висоту. Не випадково воно використовується у багатьох українських прислів'ях, як, наприклад, «Не кажи гоп, доки не перескочиш».

Володимир Даль тлумачить слово «гоп» як стрибок або удар. Гопнути – все одно, що стрибнути чи вдарити. Гоп та гопни – слова наказові: стрибни, удар. [5, 375].

Отже, слово «Гоп!» може трактуватися нами як спонукання козака до виконання певної бойової дії: вдарити або штовхнути супротивника, стрибнути на нього, заскочити за спину, підскочити тощо.

Тривала практика роботи з шестирічними козачатами переконує в необхідності осучасненого тлумачення кожного народного бойового вигуку. Пояснення дитині походження й значення вигуку сприяє його осмисленому використанню; підсилює значущість бойового дійства у національному вихованні наймолодшої генерації нашого суспільства.

Гучні, чіткі, бадьорі, впевнені, багаторазові вигуки «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», «Гей-гоп!», що хором виголошуються перед боєм з одночасним тупанням ногами позбавляють козачат від страху, гуртують лаву й налаштовують усіх на перемогу.

Виникає також необхідність тлумачення давнього бойового козацького гасла: «Гей, гай-гай, гур-ра-га! Штовхай, тисни ворога!»

Вважаємо також за доцільне пояснювати й карбувати давні бойові козацькі гасла у пам'яті дітей у римованій формі. Як, наприклад: «Чуєш гасло бойове, Що у пам'яті живе ... *«Гей! Гай-гай! Гур-ра-га! Рубай, коли*

ворога!» Знову Схід вогнем палає, А Земля нас закликає: **Гей! Гай-гай!** – гоніть навалу, Як діди учили змалу: **Гур** – людина зла зі Сходу, **Ра** – то знищення народу, **Га** – обурення і гнів – Ось де смисл почутих слів.

У такій формі бойові гасла легше засвоюються, емоційно забарвлюються, надовго запам'ятовуються, вриваються в пам'ять та залишаються у ній на довгі роки, передаються нашими вихованцями своїм дітям онукам і правнукам.

Звичайно ж для якісного осмислення римованих рядочків необхідно надавати дітям більш розширені тлумачення кожного короткого слова чи складу вищенаведеного козацького бойового гасла. Так, наприклад, якщо слово «Гай» тлумачити як невелику дубову рощу, то тоді «Гей!» може вважатися зверненням до козаків як до кремезних молодців, що в році дуби. Дуже старинне словосполучення «Гур-ра-га» може трактуватися як гучне гурчання чи шум, що виголошується з метою привернути увагу. У бойовому гаслі слово «Гур» тлумачиться як азіатський завойовник, людина зі злими намірами, схильна до скоєння лиха. «Ра» – знищення, захоплення (для ясиру) або покарання людства «Га» – уживається для вираження обурення та невдоволення незалежно від інтонації вислову.

Пояснені вчителем й осмислені козачатами слова бойових гасел (які вигукували перед боєм наші далекі пращури) підсилюють значущість хороших вигуків, пробуджують в козачат упевненість у перемозі над умовним ворогом і перетворюють дитячий гурт у лаву, котра спроможна змести на своєму шляху будь-яких супротивників.

Слід зазначити, що бойові гасла, крики та гучні декламації в описаному ритуалі ведення бою є для маленьких козачат алгоритмом для виконання певних дій групової боротьби «Лави на лаву», самонаказом й снукальним імпульсом до дотримання чіткого й злагодженого ритму та дисципліни у міцній козацькій лаві.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Оновлений, удосконалений, адаптований для учнів молодшого шкільного віку, змістовно збагачений народними хорошими вигуками й науково обгрунтований інноваційний ритуал

ведення бою «Лави на лаву» пройшов успішну апробацію в Інституті фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Приватному благодійному оздоровчо-освітньому центрі «Мурашка», Комунальній установі Сумська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів № 25, м. Суми.

Інноваційний ритуал ведення бою «Лави на лаву» викликає захоплення шестирічних козачат, задовольняє їх природні потреби, має багато чинників, що позитивно впливають на якість національного виховання молодших школярів, а сама боротьба в описаному вигляді відноситься до безпечного виду бойового мистецтва.

Її доцільно використовувати для вдосконалення військово-патріотичного виховання, гуртування, розвитку фізичних і вольових якостей учнів козацьких класів загальноосвітніх закладів України.

Отже виникає необхідність як популяризації, так і подальших наукових розвідок, теоретичного обґрунтування й удосконалення групового бойового мистецтва «Лава на лаву».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
2. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв України / Тарас Каляндрук – Львів: ЛА «Піраміда», 2007. – 304 с.: іл.
3. Лях В.В. Використання козацьких вигуків як чинників зміцнення здоров'я у процесі творчої самореалізації / В.Лях, М. Лях // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2012, № 1.
4. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Том I / Укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К.; «Аконіт», 1998. – 912 с.
5. Толковый словарь живого великорусского языка / Владимир Даль Т. 1 – 4. – М: Рус. яз., 1989 – Т. 1: А – З. – 1989. – 699 с.

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. – K.; Irpin': VTF «Perun», 2004. – 1440 s.
2. Kalyandruk T. Tayemnytsi boyovykh mystetstv Ukrayiny / Taras Kalyandruk – L'viv: LA «Piramida», 2007. – 304 s.: il.
3. Lyakh V.V. Vykorystannya kozats'kykh vyhukiv yak chynnykiv zmitsnennya zdorov'ya u protsesi tvorchoyi samorealizatsiyi / V.Lyakh, M. Lyakh // Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyini tekhnolohiyi. – Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka, 2012, № 1.
4. Novyy tлумachnyy slovnyk ukrayins'koyi movy u chotyrokh tomakh. Tom I / Ukladachi V.V. Yaremenko, O.M. Slipushko. – K.; «Akonit», 1998. – 912 s.
5. Tolkovyy slovar' zhyvoho velykorusskoho yazyka / Vladymyr Dal' T. 1 – 4. – M: Rus. yaz., 1989 – T. 1: A – Z. – 1989. – 699 s.

Виктор Лях, Михаил Лях

Инновационные подходы к борьбе «Лава на лаву» с учащимися казацких классов и хортингистов.

В статье высвечивается проблема внедрения в учебно-воспитательный процесс начальной школы групповой казацкой борьбы «Лава на лаву», инновационные подходы к ее осовремениванию и использованию как одной из форм военно-патриотического воспитания младших школьников. Раскрывается сущность использования в борьбе хорвых боевых возгласов и призывов, сосредотачивается внимание на их значимости, современном толковании. Освещено влияние хорвых возгласов и декламаций на эмоциональное состояние бойцов, сгруппированность и согласованность их действий, развитие волевых качеств. Впервые на научной основе раскрывается современное содержание боевых казацких лозунгов. Наводится детальное описание правил и методики подготовки,

организации и проведения ритуала ведения боя «Лавы на лаву». Раскрывается сущность и значение схождения лав, заполнение промежутков времени между боями показательными выступлениями со спортивных и боевых искусств, а также номерами художественной самодеятельности. Сосредотачивается внимание на обустройстве места проведения боя. Вместе с этим раскрыто один из путей решения проблемы внедрения борьбы «Лавы на лаву» в учебно-воспитательный процесс начальной школы. Описано опыт проведения казацкой групповой борьбы с учащимися казацких классов коммунального предприятия Сумская специализованная школа I-III ступеней №25, г. Сумы Сумской области.

Ключевые слова: *казацкий класс, борьба «Лавы на лаву», ритуал боя, хоровые возгласы, братание, современное толкование, развитие физических и волевых качеств, воспитание казачат.*

Viktor Liakh, Mykhaylo Liakh

Innovative approaches to the struggle "Lava on the Lava" with students of the Cossack classes and Horting.

The article highlights the problem of implementation of a team Cossack's fight "lava na lavu" into the educational process of a primary school, some innovative approaches to its modernizing and use as a form of military-patriotic education of the younger students. The essence of use of choral martial exclamations and appeals in the fight is revealed. A special attention is given to their value and modern interpretation. The influence of choral exclamations and declamations on emotional state of fighters, bunching and consistency of their actions, the development of volitional qualities are covered. For the first time in a scientific manner the content of the current fighting Cossack's slogans has been disclosed. One can find a detailed description of the rules and methods of preparation, organization and conducting of the ritual of the fight "lava na lavu". The essence and significance of the convergence of lavas, filling the gaps of time between fights with demonstration performances of martial arts and sport competitions, as well as the items of amateur performances are revealed. Much attention is given to the arrangement of the venue of the fight. At the same time there is a solution to the problem of introduction of the struggle "lava na lavu" into the educational process of an elementary school. There is a description of the experience of conducting of the team Cossack's fight among the students of Sumy specialized school of I-III stages №25, Sumy, Sumy region.

Key words: *Cossack's class, fight "lava na lavu", battle ritual, choral exclamations, fraternization, modern interpretation, development of physical and volitional qualities, education of little Cossacks.*